

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η άσκηση της ιατρικής στη Θεσσαλονίκη από τα χρόνια του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) μέχρι τις αρχές της Ανατολικής Κρίσης (1875-1878)

Τα χρόνια που διαρκεί ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856) ήταν χρόνια σχετικής οικονομικής ανόδου για τους κατοίκους της Θεσσαλονίκης, αφού η πόλη τους ήταν κέντρο διακίνησης ανθρώπων και εμπορευμάτων που είχαν σχέση παρά την απόσταση με τις πολεμικές επιχειρήσεις στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Ο πόλεμος έφερε σε **επικοινωνία Οθωμανούς και Ευρωπαίους** και σειρά πράγματα και αντιλήψεις που απορρίπτονταν προηγουμένως ως “φράγκικα” γίνονταν τώρα αποδεκτά¹. Η άσκηση της ιατρικής και οι φροντίδες για εξυγίανση του τόπου γνώρισαν πρόοδο και η εγκατάσταση και άλλων διπλωματούχων γιατρών με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (Καστελλάνης, Αλγκάρντι, Γουναρόπουλος, Σαμαρτσίδης, Τριανταφυλλίδης) βεβαιώνουν βελτίωση στην παροχή υπηρεσιών υγείας.

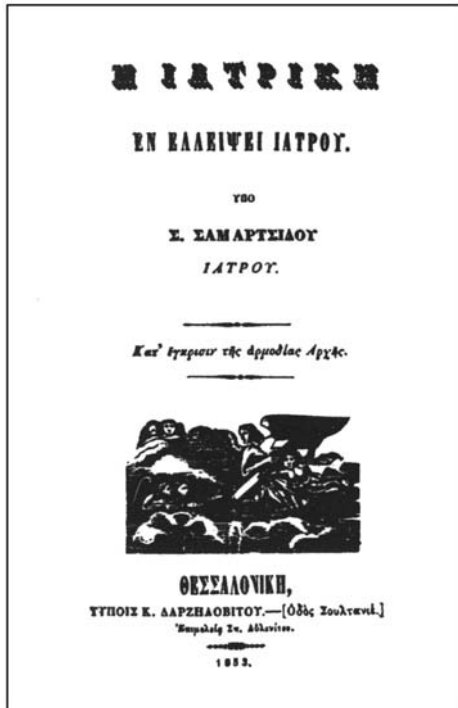
Τους φτωχούς αρρώστους, φαίνεται, ότι κάποιοι από τους Έλληνες γιατρούς είχαν ορίσει ημέρες και ώρες που τους εξέταζαν χωρίς αμοιβή. Για το γεγονός έχουμε συγκεκριμένη μαρτυρία. Σε φύλλο της εφημερίδας *Νέα Αλήθεια* το 1912 υπάρχει η αναγραφή ότι το 1872 τέσσερες ομογενείς γιατροί εξέταζαν δωρεάν τους υποδεικνυόμενους από την *Φιλόπτωχο Αδελφότητα των Κυρίων*². Το *Bikour Holim* (Επισκεπτήριο ασθενών) πρόσφερε από πολύ παλιά γενικές υπηρεσίες ιατρικής περίθαλψης σε φτωχούς εβραίους και ειδικότερα ιατρικές επισκέψεις στο σπίτι του αρρώστου καθώς και φάρμακα. Οι γιατροί για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν αμείβονταν από τους συλλόγους του *Bikour Holim*³.

---

1. Βακαλόπουλος Κ., *Μακεδονία*, σ 186-192.

2. *ΝΑ*, φ34/11-7-1912.

3. Μόλχο Ρ., *Εβραίοι Θεσσαλονίκης*, σ 93-96.

Εξώφυλλο βιβλίου Σ. Σαμαρτσίδα

(ανατομίας, χημείας, φαρμακολογίας), εφόσον γνώριζαν βέβαια κάποια ξένη γλώσσα ιδίως γαλλικά⁵. Τα φαρμακεία αυτών των χρόνων δεν ήταν παρά μια μικρή αποθήκη που ο γιατρός ξεχώριζε μέσα στο σπίτι του για να παρασκευάζει φάρμακα, καθώς οι περισσότεροι από τους γιατρούς (διπλωματούχους και εμπειρικούς) ήταν συγχρόνως οι φαρμακοποιοί των ασθενών τους.

Μια επιδημία δυσεντερίας που εμφανίζεται τον Ιούνιο του 1853 είχε μεγάλη διάδοση, είχε επίμονο χαρακτήρα και σε μεγάλο βαθμό θανατηφόρα. Οι άρρωστοι είχαν παρατεταμένη νόσηση (4-5 και περισσότερων εβδομάδων)⁶.

Το 1853 είναι το έτος έκδοσης του βιβλίου του γιατρού Σωτηρίου Σαμαρτσίδα με τίτλο “*Η Ιατρική εν ελλείψει Ιατρού*” που είχε γραφεί στη Λάρισα⁷, αλλά τυπώθηκε στη Θεσσαλονίκη, πρώτο αυτό βιβλίο με ιατρικό περιεχόμενο που η εκτύπωσή του πραγματοποιήθηκε σε τυπογραφείο της πόλης (βλέπε και

Ο Εβραίος γιατρός Γιοέλ (Yoel) στις *Αναμνήσεις* του αναφέρεται στην άσκηση της ιατρικής αυτά τα χρόνια. Όπως σημειώνει ως γιατρός «αρκούσε να ξέρεις να επιβάλλεσαι και να γράφεις μια συνταγή». Αναφέρεται στον «διάσημο» τα χρόνια αυτά Άνγκελ Γιτζάκ που είχε αποτύχει ως έμπορος (παντοπώλης συγκεκριμένα), αλλά επέτυχε ως εμπειρικός γιατρός⁴. Επιβεβαιώνει πάντως τη γνωστή διαφορά ανάμεσα στους τσαρλατάνους που παρσταναν τους θεραπευτές και τους **εμπειρικούς** που είχαν λάβει κάποιες ιατρικές γνώσεις κοντά σε διπλωματούχους γιατρούς όπου είχαν βρεθεί ως υπηρέτες συνήθως και τις οποίες είχαν βελτιώσει διαβάζοντας ιατρικά βιβλία

4. Μόλχο Ρ., *Αναμνήσεις* Δρα Γιοέλ.

5. Νεχαμά Γιοζέφ, *Ιστορία Ισραηλιτών Σαλονίκης*, Τόμος 2^{ος}, σ 1277-1279.

6. *Journal de Constantinople*, φ454/29-6-1853.

7. Σαμαρτσίδης Σ., *Ιατρική ελλείψει Ιατρού*, σ γ'.

βιογραφικό του). Από τα περιεχόμενα μπορούμε να σχηματίσουμε αντίληψη για τη διάδοση που είχαν απόψεις για τον ανθρώπινο οργανισμό (εμμονή στις απόψεις της ιπποκρατικής ιατρικής για τέσσερες κράσεις: αιματώδεις, χολερικοί, νευρικοί, φλεγματώδεις), αλλά και για τη θεραπευτική τακτική σε διάφορες νοσηρές καταστάσεις. Ενδιαφέρουσα είναι η ρητή απόρριψη της κατάχρησης των φλεβοτομών για αφαιμάξεις, που εξακολουθούσε να είναι ακόμη σε ευρεία εφαρμογή αυτά τα χρόνια από τους παλαιότερους γιατρούς⁸. Η αντιμετώπιση των δηλητηριάσεων από ουσίες που χορηγούνταν ως φάρμακα είναι μεταξύ των κυρίων παραθεμάτων του βιβλίου αλλά και διάφορες μέθοδοι αντιμετώπισης των πάσης φύσεως καταστάσεων ασφυξίας ενηλίκων και νεογνών⁹. Το κείμενο του βιβλίου παρά τον περιορισμένο σκοπό που υπηρετεί, μας επιτρέπει να σχηματίσουμε αντίληψη για κάποιες από τις επικρατούσες αυτά τα χρόνια θεραπευτικές τακτικές και μεθόδους.

Το 1855 τον Ιούνιο θα κάμει πάλι την εμφάνισή της η **χολέρα** που θα πάρει ταχύτητα τη μορφή επιδημίας. Σε διάστημα ενός μηνός σημειώθηκαν 1000 θανατηφόρα κρούσματα. Η επιδημία υποχώρησε προοδευτικά τους επόμενους μήνες¹⁰.

Το 1856 θα είναι επίσης έτος δυστυχίας για την πόλη με αίτια δύο καταστροφές που διαδέχθηκαν η μία την άλλη. Τον Μάιο του 1856 μεγάλος σε καταστροφική ένταση σεισμός γκρέμισε πολλά κτήρια και κατοικίες¹¹. Δύο μήνες αργότερα τον Ιούλιο μεγάλη πυρκαϊά κατέστρεψε κυρίως την εμπορική συνοικία της πόλης¹². Οι επιπτώσεις στις συνθήκες ζωής των κατοίκων και στη δημόσια υγεία ήταν αρνητικές ιδίως για τη μεγάλη μάζα του εβραϊκού πληθυσμού, που δέκα χρόνια μετά την πυρκαϊά του 1846 που είχε κάψει τότε 1000 περίπου σπίτια ιδίως εβραϊκά¹³, και αυτή του 1839 που είχε καταστρέψει σχεδόν το ήμισυ της πόλης¹⁴, γνώριζε μια νέα καταστροφή ίσης έκτασης με τις προηγούμενες. Μια ακόμη μεγάλη πυρκαϊά αναφέρεται τα επόμενα χρόνια, τον Αύγουστο του 1875¹⁵.

8. Στο ίδιο, σ 17.

9. Στο ίδιο, σ 39-79.

10. Θεοδοπούλου Αι., "Επιδημίες ΙΘ' αι.", σ 293.

11. Αναστασιάδου Μ., *Θεσσαλονίκη 1830-1912*, σ 603.

12. Στο ίδιο.

13. Η πυρκαϊά ήταν αποτέλεσμα έκρηξης πυρίτιδας αποθηκευμένης στον Φραγκομαχαλά (Αναστασιάδου Μ., *ό.π.*, σ 603). Αναφέρεται και δεύτερη πυρκαϊά τον Νοέμβριο 1846 (*Ο Φίλος του Λαού*, φ430/29-11-1846).

14. Κατά την εφημερίδα *Αθηνά* σ' αυτήν την πυρκαϊά κάηκε και το Ελληνικό Προξενείο και ο Πρόξενος Θ. Βαλλιάνος «μόλις ηδυνήθη να περισώσει τα Αρχεία» (*Αθηνά*, φ650/9-9-1839).

15. Ενεπεκίδης Π., *Θεσσαλονίκη 1875-1912*, σ 24-25.

Το **Τάγμα των Λαζαριστών μοναχών**, που δραστηριοποιείται στη Θεσσαλονίκη από τον 18^ο αι. σε έργα προσηλυτισμού, φιλανθρωπίας και εκπαίδευσης, λειτούργησε το **1856** με τη συνεργασία των γυναικών μοναχών του Τάγματος, γνωστών ως *Αδελφών του Ελέους*, το ιατρείο *Άγιος Παύλος* με υποτυπώδη υποδομή, στο οποίο προστέθηκαν τον επόμενο χρόνο δέκα κλίνες για εσωτερικούς ασθενείς. Καθήκοντα προϊσταμένης είχε η ξενοφερμένη Λουίζα Μορέλ και πρόσφεραν υπηρεσίες ως νοσηλεύτριες τέσσαρες *Αδελφές του Ελέους*¹⁶. Είναι η αρχή του νοσοκομείου του γνωστού ως *Νοσοκομείο των Αδελφών του Ελέους* ή *Γαλλικό* (ήταν υπό την προστασία του Γαλλικού Προξενείου), που θα αναδειχθεί σε αξιοζήλευτη νοσοκομειακή μονάδα της Θεσσαλονίκης τα επόμενα χρόνια του 19^{ου} αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι.¹⁷. Στην παροχή υπηρεσιών σε αρρώστους με επισκέψεις στο σπίτι αλλά και στο ιατρείο αναφέρεται και ο Γερμανός βουλευτής Karl Braun με αναφορά και στις Αδελφές του Ελέους και λειτουργία νοσοκομείου από το 1875, συγχύζοντας όμως τα μοναχικά τάγματα αφού οι αναφερόμενες από αυτόν δραστηριότητες αφορούν στο Τάγμα των Λαζαριστών και όχι των Ιησουϊτών¹⁸.

Για την εβραϊκή Κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι σημαντικό γεγονός η συγκρότηση το 1856 του Ιδρύματος *Hessen Olem* (Σοφία της Οικουμένης) από τους φιλελεύθερους και προοδευτικούς προύχοντες, που είχε τη φροντίδα και την ευθύνη για την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων τόσο αυτών που προβλέπονταν από τα Χαττ-ι-σερίφ και Χαττ-ι-Χουμαγιούν όσο και αυτές που αποφάσιζε η Κοινότητα¹⁹.

Αυτά τα χρόνια γίνεται αξιοπρόσεχτη η παρουσία στη Θεσσαλονίκη Ελλήνων το γένος γιατρών διπλωματούχων της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Όθωνος. Οι απόφοιτοι από το πανεπιστήμιο του εθνικού κέντρου δεν είναι μόνον φορείς σύγχρονών τους ιατρικών αντιλήψεων, αλλά και εθνικών προβληματισμών σε μεγάλο βαθμό που τους μεταφέρουν στον πληθυσμό της ελληνικής Κοινότητας²⁰. Η εθνοτική κρίση που κάνει την εμφάνισή της στην ευρεία ορθόδοξη Κοινότητα βρίσκει τους γιατρούς με ελληνική συνείδηση σε πρώτους ρόλους²¹. Αλλά και Εβραίοι γιατροί, διπλωματούχοι και αυτοί πανεπιστημίων της Ευρώπης, παρέχουν υψηλής στάθμης ιατρικές υπηρεσίες

16. Ρούσσοσ-Μηλιδώνης Μ., *Πατέρες Λαζαριστές*, σ 141.

17. *Ερμής*, φ445/20-11-1879, φ449/4-12-1879.

18. Ενεπεκίδης Π., *ό.π.*, σ 214.

19. Μόλχο Ρ., *Εβραίοι Θεσσαλονίκης*, σ 82.

20. Βλέπε βιογραφικό Μιχαήλ Παπαδόπουλου στο Δεύτερο Μέρος του βιβλίου.

21. Βακαλόπουλος Κ., *Μακεδονία*, σ 217-222, *Νεολόγος*, φ2751/1)12-4-1878, ΑΥΕ, ΓΠΜ προς ΥΠΕΞ, Εμπιστ. Αρχείον, έγγρ. 1256/27-9-1883.

με απήχηση και στους μουσουλμάνους κατοίκους της πόλης²². Οι τελευταίοι θα έχουν πρόσβαση για ιατρική βοήθεια και στους γιατρούς του οθωμανικού στρατού, που με κέντρο το στρατιωτικό νοσοκομείο και το πολιτικό *Gurèba Hastanesi* υπηρετούν στην πόλη. Καταγράφεται εδώ ακόμη η πληροφορία που μεταδίδει ο Έλληνας Πρόξενος στο Υπουργείο Εξωτερικών ότι «εντός του Διοικητηρίου Θεσσαλονίκης υπάρχει και νοσοκομείον και ιατρός»²³. Ίσως ήταν ιατρική μονάδα που κάλυπτε τις ανάγκες του προσωπικού του Διοικητηρίου. Παρουσία αξιοσημείωτη είναι εκείνη του Γενικού Διοικητή Θεσσαλονίκης Ισμαήλ πασά (1871) που είχε σπουδάσει ιατρική στην Ευρώπη και εκδήλωνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ό,τι ιατρικό, παρέμεινε όμως πολύ μικρό διάστημα στη θέση του Γενικού Διοικητή²⁴. Ως αξιόλογο επίσης χαρακτηρίζει ο Γερμανός βουλευτής Karl Braun τον Ομέρ Φεβζή Πασά το 1876, ενώ ο διάδοχός του στο αξίωμα και ευνοούμενος του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ, που στις μέρες του τον Μάιο του 1876 έγινε η «σφαγή των προξένων» ήταν γνωστός για την αβουλία του και την έλλειψη θάρρους²⁵.

Σύμφωνα με είδηση της εφημερίδας *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς* τον Δεκέμβριο του 1861 δημοσιεύτηκε ο «Κανονισμός της εξασκήσεως της ιατρικής και χειρουργικής εν τω οθωμανικώ κράτει»²⁶. Τον ίδιο χρόνο (τον Μάιο) είχε δημοσιευθεί και ο «Κανονισμός περί εξασκήσεως της αστυκής φαρμακοποιίας»²⁷.

Στον τομέα της νοσοκομειακής μέριμνας καθοριστικό γεγονός ήταν η πρόσληψη ως γιατρού του νοσοκομείου της ορθόδοξης Κοινότητας του Έλληνα το γένος, διπλωματούχου του Πανεπιστημίου του Όθωνος, θερμού στο φρόνημα πατριώτη και Μακεδόνα την καταγωγή **Μιχαήλ Παπαδόπουλου**. Αυτός αντικατέστησε τους μέχρι τότε εμπειρικούς Εβραίους που το επάνδρωναν έως τα πρώτα χρόνια της έκτης δεκαετίας του αιώνα. Έγγραφο του Γενικού Προξένου Θεσσαλονίκης τον Οκτώβριο 1863 προς το προϊστάμενό του Υπουργείο μας πληροφορεί ότι «το νοσοκομείον διατηρείται εν καλή καταστάσει. Εν αυτώ υπάρχει Έλλην επιστήμων ιατρός, ο Μιχαήλ Παπαδόπουλος, όν διώρισεν ο ενταύθα μητροπολίτης [Νεόφυτος] αντί των μέχρι εκείνης της εποχής διατελούντων ως τοιούτων πρακτικών Ιουδαίων»²⁸. Ο διορισμός του Μ. Παπαδό-

22. Βλέπε βιογραφικά των γιατρών Τζων Φερνάνδες, Αβραάμ Φερνάνδες, Ανρί Περέιρα.

23. ΑΥΕ, ΓΠΜ προς ΥΠΕΞ, (Αρχείον Βα, 76/1), έγγο. 561/15-7-1872.

24. Βλέπε βιογραφικό του.

25. Ενεπεκίδης Π., *ό.π.*, σ 43-51, 139-140.

26. *Ο Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς*, φ530/16-12-1861.

27. Στο ίδιο, φ474/3-6-1861.

28. ΑΥΕ, ΓΠΜ προς ΥΠΕΞ, έγγο. 714/5-10-1863.

πούλου θα ανοίξει τον δρόμο στη διαδοχική πλέον παρουσία Ελλήνων επιστημόνων γιατρών ως επικεφαλής του νοσοκομείου της Κοινότητας.

Νέοι γιατροί ξεχωρίζουν αυτά τα χρόνια δίπλα στους γνωστούς από παλαιότερα σπουδαίους Ι. Πρασσακάκη και Μ. Αλλατίνι. Ο Ξενοφών Τριανταφυλλίδης (1855) αναφέρεται ότι εφάρμοσε θεραπεία σε νευρολογικό άρρωστο με χρήση ηλεκτρικού ρεύματος, κάτι που για πρώτη φορά δηλώνεται ότι εφαρμόστηκε ως θεραπευτικό μέσο στη Θεσσαλονίκη²⁹. Αξιόλογος είναι και ο σπουδασμένος σε άγνωστή μας Ιατρική Σχολή ιατροχειρουργός Ιωάννης Σαμαριναίος, όπως αυτός μας γίνεται γνωστός από την παρέμβασή του τα επόμενα χρόνια σε διαφημιζόμενη από τον Πρασσακάκη εκτέλεση μετάγγισης αίματος³⁰. Ο Κωνσταντίνος Σχινάς, σπουδασμένος στην Αθήνα, θα είναι και ο πρώτος Πρόεδρος του Ελληνικού Ιατρικού Συλλόγου που θα ιδρυθεί τα επόμενα χρόνια³¹. Άξιοι να αναφερθούν είναι οι διπλωματούχοι του Πανεπιστημίου της Πίζας Τζων Φερνάνδης³² και Ιωάννης Παιονίδης³³. Ο Γ. Βόγας με επιδόσεις σε διάφορες ιατρικές πρακτικές θα αναπτύξει δράση κυρίως ως δημαρχιακός γιατρός³⁴ και σειρά από μέτρα εξυγίανσης τα χρόνια που ακολουθούν οφείλονται στις πρωτοβουλίες του. Ο Ανρί Περέιρα, που σημειώνεται το 1871 να συνοδεύει το γιατρό και Γενικό Διοικητή Ισαμήλ πασά σε υγειονομικό έλεγχο, ασκούσε ιατρική στην πόλη και παλαιότερα άγνωστο από τότε³⁵. Κάπου εκεί γύρω στο 1873 θα εγκατασταθεί στην πόλη μετά την αποφοίτησή του από το Εθνικό Πανεπιστήμιο και τις πρόσθετες σπουδές του στη Γερμανία ο Δημήτριος Ζάννας, που θα αναδειχθεί σε έναν από τους γνωστότερους για την ιατρική και εθνική δράση του γιατρούς της ελληνικής Κοινότητας³⁶.

Στον σωζόμενο Κώδικα του ναού του Αγίου Αθανασίου αναγραφές στα έτη 1861 και 1865 βεβαιώνουν σε λειτουργία νοσοκομείο της ελληνικής Κοινότητας στην πόλη³⁷.

Το 1866 είναι το έτος **κατάθεσης του θεμέλιου λίθου του νοσοκομείου που πρόβλεπε η διαθήκη του Θεαγένη Χαρίση**. Κατά την εφημερίδα *Ανατο-*

29. Βλέπε βιογραφικό του.

30. *Ερμής*, φ451/11-12-1879.

31. Πεντόγαλος Γ., “Οφθαλμολογικά Μακεδονίας”, σ 151-152.

32. Βλέπε βιογραφικό του.

33. Βλέπε βιογραφικό του.

34. Βλέπε βιογραφικό του.

35. *Ανατολικός Αστήρ*, φ934/13-12-1871.

36. Βλέπε βιογραφικό του.

37. ΙΑΜ, Κώδιξ Ι.Ν. Αγίου Αθανασίου Θεσσαλονίκης 1818-1911, φ57B/25-9-1861 και φ60B/1-9-1863.

λικός Αστήρ, που αναγράφει και την ημέρα της σχετικής τελετής (27-2-1866 π.η./11-3-1866 ν.η.), «πληρεξούσιον επιστασίαν έχει και δίνει οδηγίας» ο γιατρός Ι. Πρασσακάκης³⁸. Από επιστολή στην ίδια εφημερίδα δέκα μήνες αργότερα γίνεται γνωστό ότι οι εργασίες οικοδόμησης του νοσοκομείου είχαν διακοπεί προ εξαμήνου λόγω διαφωνίας των εκτελεστών της διαθήκης του Θεαγένη Χαρίση με την ελληνική Κοινότητα προκειμένου να αποδεχθεί η τελευταία δέσμευση της διαθήκης για δικαίωμα του Αυστριακού Προξένου να έχει στη διάθεσή του τέσσερα κρεβάτια του νοσοκομείου. Η Κοινότητα αντιδρούσε και επιχειρηματολογούσε ότι το νοσοκομείο αναγείρεται στη θέση του παλαιού ύστερα από κατεδάφισή του και εκχώρηση όλων των οικοδομικών υλικών στους εκτελεστές μαζί με επαρκές οικόπεδο από τον μητροπολιτικό εκκλησιαστικό περίβολο και ένα παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου άνευ όρων, ενώ δεν είχαν ενημερωθεί για το παραπάνω δικαίωμα του Προξένου³⁹. Ο επιστολογράφος τονίζει την ανάγκη να προχωρήσει το έργο γιατί πρέπει να στεγαστούν «και οι νοσηλευόμενοι σήμερον εν απροσφόρω οικία όπου προσκαίρως μετά την του εθνικού νοσοκομείου κατεδάφισιν μετετέθησαν»⁴⁰. Έτος **αποπεράτωσης της οικοδομής είναι πιθανότατα το έτος 1869** που αναφέρει και ο Δεσποτίδης ως έτος ίδρυσης του νοσοκομείου, “δωρεάς Θεαγένους Χαρίση”⁴¹.

Τον Αύγουστο του 1865 η χολέρα δεν έπληξε τον πληθυσμό της πόλης, όμως οι γειτονικές περιοχές γνώρισαν επιδημική παρουσία της αρρώστιας με κρούσματα πολλά και θανατηφόρα. Οι θάνατοι που αναφέρονται σε δημοσιεύματα αφορούν αρρώστους στο Λοιμοκαθαρητήριο⁴². Το φθινόπωρο του 1866 σημειώνεται νέα επιδημική παρουσία χολέρας στην πόλη. Αυτή είχε πολλά θύματα ανάμεσα στον πληθυσμό⁴³.

Η απόφαση του Γενικού Διοικητή Σαμπρί πασά για κατεδάφιση το 1869 μεγάλου τμήματος του παραλιακού τείχους της πόλης και άνοιγμα επίσης από τα δύο μέρη των κάθετων τειχών του φρουριακού τετραπλεύρου στάθηκε καθοριστική για την μετέπειτα χωροταξική διαμόρφωση της Θεσσαλονίκης. Στόχος –όπως εύστοχα σχολιάζει ο Μ. Mazower– «κατεδαφίζοντας τμήματα του τείχους να την ανοίξει [την πόλη] και να επεκτείνει τις εμπορικές και λιμε-

38. *Ανατολικός Αστήρ*, φ342/2)14-3-1866.

39. *Ανατολικός Αστήρ*, φ421/7)19-12-1866.

40. Στο ίδιο φύλλο.

41. Δεσποτίδης Δ., “Ευαγή Ιδρύματα”, σ 53-54.

42. *Ανατολικός Αστήρ*, φ282/4)16-8-1865, Goodeve Cholera 1865, σ 153, Zennaro S., Cholera 1865, σ 153.

43. Θεμοπούλου Αι., ό.π., σ 294.

νικές της εγκαταστάσεις»⁴⁴. Η ενέργειά του αυτή γνώρισε επέκταση τα επόμενα χρόνια⁴⁵ αχρηστεύοντας το φρουριακό τείχος που θα επιζήσει μόνον σε τμήματά του μέχρι τις ημέρες μας. Με πρωτοβουλία του ίδιου θα εκδοθεί και θα κυκλοφορήσει τον ίδιο χρόνο εβδομαδιαία εφημερίδα επίσημη του βιλαετίου Θεσσαλονίκης, γνωστή ως *Selanik*, με τα κείμενά της γραμμένα σε 4 γλώσσες (τουρκικά, εβραϊκά, ελληνικά και βουλγαρικά)⁴⁶.

Η ίδρυση –πάντα τον ίδιο χρόνο– της *Δημαρχίας Θεσσαλονίκης* (πρώτος Δήμαρχος ο Σουλεϊμάν Σάντι) αντί του προγενέστερου τρόπου διοίκησης από τον πασά και τον καδή, που τους βοηθούσαν οι αρχηγοί των συντεχνιών, οι επικεφαλής των συνοικιών (μουφτήδες) και οι ηγέτες των Κοινοτήτων, θα δημιουργήσει νέες συνθήκες για την πόλη. Ο θεσμός βασισμένος στα ευρωπαϊκά πρότυπα θα αποδώσει ως διοίκηση τα επόμενα χρόνια επηρεάζοντας καθοριστικά τα αντικείμενα δημόσιας υγείας και κυρίως τα πλέον σημαντικά, την καθαριότητα και την ύδρευση⁴⁷.

Η αναγνώριση του αυτοκέφαλου της βουλγαρικής Εκκλησίας το 1870 και ο καθορισμός με διαδοχικά φιρμάνια των δικαιοδοσιών της ανοίγουν τον δρόμο για τις συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων πιστών του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των Βουλγάρων υπό τον Έξαρχο της Εκκλησίας τους, από τις οποίες δεν μένει ανεπηρέαστη η άσκηση της ιατρικής σε όλον τον μακεδονικό χώρο και στη Θεσσαλονίκη τα επόμενα χρόνια⁴⁸.

Μια σημαντική δραστηριότητα για την εξυγίανση του χώρου σημειώνεται επίσης αυτά τα χρόνια. Με εκδήλωση ενδιαφέροντος από κρατικούς και κοινοτικούς παράγοντες αποξηραίνονται τα χρονίζοντα έλη στην περιοχή της Μπάρας (Βαρδαρίου) που αποτελούσαν χρόνιο νοσογόνο παράγοντα⁴⁹, έστω και αν ο κακοποιός ρόλος του δεν ήταν τότε ακόμη γνωστός (παρουσία του ανωφελούς στη μετάδοση του πλασμοδίου της ελονοσίας). Τα διάφορα μέτρα όμως, όπως το προαναφερθέν, δεν θα εμποδίσουν τη **χολέρα** να κάμει την **επιδημική παρουσία** της στην πόλη τα έτη **1871-1872** και το **1873**⁵⁰. Μια άλλη πληγή, που αφορούσε κυρίως τη Διοίκηση, ήταν η ενδημική παρουσία **τύφου** και **ευλογιάς** στις φυλακές. Ο νέος στο αξίωμα Γενικός Διοικητής Νουζρέτ πασάς, που διαδέχθηκε τον γιατρό και Γενικό Διοικητή Ισμαήλ πασά τον

44. Mazower M., *Θεσσαλονίκη*, σ 292-293.

45. *Ερμής*, φ553/1-1-1881.

46. Mazower M., *ό.π.*, σ 298.

47. Ζωγραφάκης Γ., *Θεσσαλονίκη*, σ 25, Mazower M., *ό.π.*, σ 291.

48. Βακαλόπουλος Κ., *Μακεδονία*, σ 193-220.

49. Mazower M., *ό.π.*, σ 304.

50. Θεμοπούλου Αι., *ό.π.*, σ 295.

Μάιο του 1872, διέταξε να ιδρυθεί στο Φρούριο *ειδικό* νοσοκομείο για τους πάσχοντες από αυτές τις αρρώστιες. Δεν μαρτυρείται όμως να είχε συνέχεια η πρωτοβουλία του⁵¹.

Η ίδρυση το 1873 της Σχολής Πρακτικής Χειρουργικής στην Κωνσταντινούπολη (ανεξάρτητη από τη Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή) θα εκπαίδευε γιατρούς με στόχο την κάλυψη θέσεων στον στρατό, αφού από την Α.Ι.Σ. αποφοιτούσε μικρός αριθμός γιατρών σε σχέση με τις ανάγκες⁵². Η πολιτική Ιατρική Σχολή, που είχε ιδρυθεί το 1867, εκπαίδευε γιατρούς για την κάλυψη αναγκών των κατοίκων –ιδίως στους μικρούς δήμους– που μέχρι την παρουσία των πρώτων αποφοίτων της προσέφευγαν σε ξενοφερμένους γιατρούς αμφίβολης πολλές φορές ιατρικής κατάρτισης⁵³.

Προέχοντες όλων των Κοινοτήτων της πόλης θα ιδρύσουν το 1873, τη γνωστή στο εξής *Λέσχη* με το ξενόγλωσσο όνομα *Le circle de Salonique*, «Λέσχη ψυχαγωγίας με μικτή σύνθεση μελών παραδειγματικά αντιπροσωπευτική όλων των εθνικών Κοινοτήτων που συναποτελούσαν τον πληθυσμό της Θεσσαλονίκης» («Λέσχη Θεσσαλονικέων» την ονομάζει εύστοχα στο βιβλίο της η Μόλχο)⁵⁴. Συμμετέχουν ενεργά επίσης σ' αυτήν προξενικοί υπάλληλοι των προξενείων της πόλης και Οθωμανοί στρατιωτικοί και πολιτικοί αξιωματούχοι. Εμπνευστής της ίδρυσής της ήταν πιθανότατα ο Βρετανός Προξενός John Blunt σε μίμηση ανάλογων οργανισμών της πατρίδας του. Για τους γιατρούς της πόλης η Λέσχη αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί σημαντικός αριθμός τους είναι διαχρονικά μέλη της από όλες τις Κοιότητες και της υγειονομικές υπηρεσίες του οθωμανικού στρατού. Η παροχή στέγης στα επόμενα χρόνια στην *Ιατρική Εταιρεία Θεσσαλονίκης*, όπου συνεδρίαζε εκεί κάθε εβδομάδα, όπως μας πληροφορεί παράγραφος του τυπωμένου γαλλικά καταστατικού της το 1887⁵⁵, θα συμβάλει στη σταθερή σχέση συναδέλφωσης του ιατρικού κόσμου της Θεσσαλονίκης μαζί βέβαια και με άλλους παράγοντες τα επόμενα χρόνια.

Σημαντικό είναι να σημειώσουμε εδώ ότι το **Θεαγένειο νοσοκομείο στα πρώτα χρόνια** μετά την έναρξη **λειτουργίας** του φαίνεται ότι γνώρισε κλυδωνισμούς που απήχησή τους περιέσωσε επιστολή από «αντιπροσώπους» της Θεσσαλονίκης –που δεν κατονομάζονται– την πρώτη Απριλίου 1872 στην εφημερίδα *Κωνσταντινούπολις*. «Εάν δεν εκλείσθη *παντάπασι*ν το νοσοκομείον

51. ΑΥΕ, ΓΠΜ προς ΥΠΕΞ, έγγο. 204/23-5-1872.

52. *Ανατολικός Αστήρ*, φ1092/13)25-6-1873.

53. Τρομπούκης Κ., *Ελληνική Ιατρική Κωνσταντινούπολης*, σ 86.

54. Μόλχο Ρ., “Λέσχη Θεσσαλονικέων”, σ 103.

55. Στο ίδιο, σ 109.

οφείλεται τούτο εις τα φιλόανθρωπα σπλάχνα ομογενών καλοθελητών. Εάν όμως δεν είναι εν ανθηρά και δεούση καταστάσει και τούτο αποδοτέον εις την κακήν θέλησιν του μητροπολίτου εκ συστήματος βουλομένου να κρατή αυτά εις οπισθοδρομήσιν»⁵⁶.

Ένας ρόλος άγνωστος στο ευρύ κοινό είναι η χρήση του νοσοκομείου ως φυλακής. Στα *Πρακτικά* της Δημογεροντίας Θεσσαλονίκης, που έχουν περισωθεί, **σημειώνεται «φυλάκις εν τω νοσοκομείω»** τον Απρίλιο του 1874⁵⁷. Σε άλλο σημείο των *Πρακτικών* τον επόμενο χρόνο διαβάζουμε για διάθεση κληροδοτήματος υπέρ του νοσοκομείου «όπου εκπληροί έστιν ότε και καθήκοντα φυλακής»⁵⁸.

Από ποιους επιβαλλόταν η φυλάκιση; Η πληροφορία, επίσης από τα *Πρακτικά της Δημογεροντίας* το 1882, που αναφέρει ότι φυλακίστηκε στο νοσοκομείο με απόφαση της Δημογεροντίας μία χριστιανή από το Γραδεμπόρι γιατί εγκατέλειψε τον σύζυγό της⁵⁹, οδηγεί στο συμπέρασμα πως φυλακίσεις που επέβαλαν τα θεσμοθετημένα όργανα της Κοινότητας σε μέλη της, είχαν ως τόπο περιορισμού και έκτισης της ποινής το νοσοκομείο.

Η εβραϊκή Κοινότητα είχε σε χρήση ανάλογη φυλακή για την οποία γνωρίζουμε περισσότερα χάρη στην περιγραφή του Νεχάμα. «Η Κοινότητα της Σαλονίκης είχε τη δική της φυλακή την οποία οι τουρκικές αρχές έκαναν τάχα πως αγνοούν. Ήταν μία κρύπτη σκαμμένη μέσα σε μια αυλή στο κέντρο της εβραϊκής συνοικίας. Η πόρτα ήταν πρόχειρα κλειστή, αλλά ο σεβασμός των ραβινικών αποφάσεων ήταν τόσο μεγάλος που κανένας φυλακισμένος δεν θα σκεφτόταν καν να αποδράσει... Αυτή η φυλακή διατηρήθηκε ως το 1885 όταν διευθετήθηκε έτσι ώστε να υποδεχθεί μερικούς ψυχοπαθείς που ήταν αδύνατο να κρατήσουν οι οικογένειές τους»⁶⁰.

Δεν γνωρίζουμε αν επηρέασε την άσκηση της ιατρικής στην πόλη της Θεσσαλονίκης η παρουσία εκεί για δύο χρόνια του γιατρού **Παναγιώτη Ποταγού** και συγκεκριμένα από το 1873 μέχρι το 1875⁶¹. Εγκαταστάθηκε στην πόλη τερματίζοντας μεγάλο περιηγητικό ταξίδι στις περιοχές της Κεντρικής Ασίας. Επέλεξε τη Θεσσαλονίκη για εγκατάσταση με μόνο σκοπό να συγκεντρώσει χρήματα. Γνωρίζουμε ότι ήταν κάτοχος αξιόλογων ιατρικών γνώσεων ύστερα από παρατεταμένη παρουσία του στο Παρίσι (βλέπε βιογραφικό του). Στο

56. *Κωνσταντινούπολις*, φ1197/5-7-1872.

57. ΙΑΜ, *Πρακτικά Δημογεροντίας Κοινότητος Θεσσαλονίκης 1874-1879*, σ 7/17-4-1874.

58. Στο ίδιο Βιβλίο *Πρακτικών*, σ 115/30-11-1875.

59. Χεμίμογλου Ε., “Ιωάννης Κανταντζιόγλου”, σ 443.

60. Νεχάμα Γιοζέφ, *Ιστορία Ισραηλιτών Σαλονίκης*, Βιβλίο Δεύτερο, σ 955.

61. Γρηγορίου Α., “Παναγιώτης Ποταγός” (τυπώνεται).

βιβλίο του *Περίληψις Περιηγήσεων* αναφέρει ότι σύντομα μετά την εγκατάστασή του «εγένετό μοι τότε θεραπευτική φήμη σπουδαία. Μοι επιτέθηκαν οι ιατροί πάντες, αλλ' εγώ συνέλεγον χρυσίον». Τα αίτια αυτής της σύγκρουσης δεν μας γίνονται γνωστά, αφού ούτε ο ίδιος αναφέρει, υπαινικτικά έστω, κάτι που θα οδηγούσε σε συμπέρασμα. Οπωσδήποτε ο δύσκολος χαρακτήρας του, όπως μας γίνεται γνωστός από δικές του αναγραφές, ήταν ίσως ένας από τους λόγους της. Οι απέναντί του γιατροί στην πόλη ήταν από τους Έλληνες ο Ι. Πρασσακάκης, ο Μ. Παπαδόπουλος, ο Κ. Σχινάς, ο Ι. Σαμαριναίος, από τους Εβραίους ο Μ. Αλλατίνι, ο Α. Περέιρα, για να αναφέρουμε τους αξιολογότερους. Μόνον η υπόθεση ιδιαίτερων ικανοτήτων από μέρους του στην άσκηση της ιατρικής, που του επέτρεπε να έχει φήμη στο ευρύ κοινό και επαγγελματικό προβάδισμα, μπορεί να εξηγήσει την αντιπαλότητα προς αυτόν όλων των γιατρών της πόλης. Ίσως ταυτίστηκε με κάποια από τις δύο παρατάξεις που διαμορφώνονταν αυτά τα χρόνια σε σχέση αντιπαλότητας στην ελληνική Κοινότητα (σχέσεις του με ιερέα Θ. Μαντζουρανή και Στέφανο Τάττη). Η αποπομπή του από τον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο όπου επικρατούσαν οι αντίθετοι κάνει πιθανή την υπόθεση.

Το 1875 η **εικόνα του ελληνικού νοσοκομείου** φαίνεται ότι έχει σημαντικά βελτιωθεί σύμφωνα με «Περιήγησιν εντός της Θεσσαλονίκης», που δημοσιεύεται ανώνυμα στην εντόπια εφημερίδα *Ερμής*⁶². Παρατίθεται εδώ απόσπασμα της δημοσίευσης σχετικό με το νοσοκομείο και τη διοίκησή του αυτά τα χρόνια όταν «οι χριστιανοί κάτοικοι [της Θεσσαλονίκης] αριθμούνται περί τας 15-17 χιλιάδας».

«Μόνον κτίριον νέον, ευρύχωρον, περικαλές είναι το του ελληνικού νοσοκομείου ιδρυθέντος εξ αφιερώματος του Θεαγένους Χαρίση. Τεσσαράκοντα είναι αι κλίνας εν αυτώ εν αίς νοσηλεύονται πάσης εθνικότητος ασθενείς. Η ελευθεροφροσύνη αυτή είναι αξιοσημείωτος και παραδειγματική. Έχει ιδιον φαρμακείον πλήρες εξ ού και εις τους εκτός πτωχούς διανέμονται φάρμακα. Διοικείται υπό τετραμελούς επιτροπής προεδρευομένης υπό της Αυτού Παναγιότητος του Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, ήτις έχει αναλάβει και την φροντίδα της ανατροφής των εκθέτων βρεφών. Το ολικόν των εξόδων ανέρχεται εις 500-600 λίρας, τα δε έμμονα έσοδα αυτού ανέρχονται μόνον εις 350 λίρας, τα λοιπά εισπράττονται εξ εισφορών προσθέτων ή τυχηρών». Αφού αναφέρεται στην 24/μελή Επιτροπή και τη Δημογεροντία που διοικούν την Κοινότητα, σημειώνει ότι «Τετραμελής Επιτροπή εκ της 24/μελούς εκλέγεται προς Διεύθυνσιν των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων [όπου και το νοσοκομείο], ήτις πάλιν άλλην τετραμελή Επιτροπήν Κυριών [εκλέγει] έχουσαν χρέος να επο-

62. *Ερμής*, φ28/15-8-1875.

πτεύη επί του νοσοκομείου και των εν αυτώ...». Χρήη φαρμακοποιού, επιστάτη και υπηρέτη του νοσοκομείου αναφέρεται σε άλλο δημοσίευμα ότι εκτελούσε ο Ηρακλής Πιττακίδης που διέμενε εντός⁶³. Γιατρός, που όπως φαίνεται είχε δεχθεί στο νοσοκομείο τον Μιχαήλ Παπαδόπουλο, ήταν ο Α. Μαρκεζίνης, που παραιτήθηκε τον Οκτώβριο του 1875⁶⁴ και τον διαδέχθηκε ο Ευστάθιος Γκίκας με προϋπηρεσία ως γιατρός σε ελληνικά στρατιωτικά νοσοκομεία⁶⁵.

Ως επίλογος στα σχετικά με το νοσοκομείο της Κοινότητας παρατίθεται δημοσίευμα του *Ερμής* επαινετικό της διοίκησής του. «Πολύς αποδίδεται έπαινος εις τους κ.κ. Εφόρους και Κοσμητορίας του εν λόγω φιλανθρωπικού καταστήματος διότι μεθ' όλον το γλίσχρον των πόρων αυτού διατηρούσι αυτό εν αρίστη ως ένεστι καταστάσει, φροντίζοντες περί της καθαριότητος, της αναγκαίας υπηρεσίας, τροφής και ιατρικής επισκέψεως των εν αυτώ νοσηλευόμενων αμφοτέρων των φύλων». Ακολουθεί στο τέλος έκκληση της εφημερίδας για υποστήριξη του από τους ομογενείς⁶⁶.

Το 1865 ήταν σε **λειτουργία Λοιμοκαθαρητήριο** σε απόσταση μιας ώρας από την πόλη. Στην επιδημία χολέρας αυτού του έτους πέρασαν από τους θαλάμους του 265 περιστατικά, τα 112 θανατηφόρα. Η κατασκευή τον ίδιο χρόνο εγκαταστάσεων νέου λοιμοκαθαρητηρίου πραγματοποιήθηκε με δαπάνη των κατοίκων της πόλης, αλλά και με συνεισφορά των ξένων προξένων που εκδήλωναν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για θέματα υγειονομικής προστασίας⁶⁷. Όμως λίγα χρόνια αργότερα τα ξύλινα παραπήγματά του είχαν καταστραφεί από έλλειψη σχετικής φροντίδας⁶⁸.

Τα διάφορα μέτρα των Γενικών Διοικητών με αντικείμενο τη δημόσια υγεία, που σημειώνονται όλα αυτά τα χρόνια (Γιουσούφ Σαδίκ πασάς, Γιακούμπ πασάς, Ισμαήλ πασάς, Ρουστέμ πασάς κ. ά.), φαίνεται ότι ήταν αναποτελεσματικά για διάφορους λόγους. Έτσι το 1871 τον Δεκέμβριο ο Γάλλος Πρόξενος σε έκθεσή του γράφει ότι «τα υγειονομικά μέτρα που λαμβάνονται εν τη πόλει δεν εμπνέουν καμίαν εμπιστοσύνη»⁶⁹.

Η ίδρυση της *Φιλοπτώχου Αδελφότητος των Κυρίων* από άρρενα μέλη της ελληνικής Κοινότητας τον Δεκέμβριο 1871⁷⁰ συνέβαλε, πέρα από τις πολλα-

63. *Ερμής*, φ32/23-9-1875.

64. *Ερμής*, φ44/10-10-1875.

65. *Ερμής*, φ47/21-10-1875.

66. *Ερμής*, φ41/30-9-1875.

67. Θεμοπούλου Αι., ό.π., σ 295.

68. Στο ίδιο, σ 295, υποσημ. 68.

69. Στο ίδιο.

70. Δαρδαβέσης Θ., *Φιλόπτωχος Αδελφότης*, σ 19.

πλές άλλες δραστηριότητες που ανέπτυξε, σε φροντίδα σχετική με την υγεία φτωχών κατοίκων της πόλης. Η παρουσία στη διοίκηση του Συλλόγου, αλλά και στους χορηγούς της, γνωστών Ελλήνων γιατρών (Μ. Παπαδόπουλος, Ι. Σαμαρινάιος, Ι. Πρασασκάκης) αποτελούσε εγγύηση για ανάλογες δραστηριότητες.

Η ανάγκη σύστασης ιατρικών σωματείων με στόχο την περιφρούρηση του επαγγέλματος από διάφορους, αλλά και της ανταλλαγής επιστημονικών πληροφοριών, έγινε ενωρίς αισθητή μεταξύ των γιατρών της πόλης. Κυρίως πίεζε η ασυδοσία των αγυρτών που αντιπαιούνταν το επάγγελμα των διπλωματούχων γιατρών. Έτσι δικαιολογείται η κίνηση «πλείστων των εν Θεσσαλονίκη ιατρών» τον Ιούλιο του 1875 που «εξητήσαντο παρά της Κυβερνήσεως την **άδειαν συστάσεως ιατρικής εταιρείας** προς καταπολέμησιν των αγυρτών ιατρών και φαρμακοποιών⁷¹».

Γεγονός με ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι η έναρξη έκδοσης στις 13 Μαΐου 1875 της εφημερίδας *Ερμής* από τον Σοφοκλή Γκαρμπολά σε ελληνική γλώσσα. Τετρασέλιδη συνήθως, κυκλοφορούσε δύο φορές την εβδομάδα με αλλαγές κάποτε σε αριθμό σελίδων και σε σχήμα. Ο ρόλος της εφημερίδας στην προαγωγή των ελληνικών πραγμάτων στη Μακεδονία έχει τονιστεί σε διάφορα δημοσιεύματα και έχουν περισωθεί στα φύλλα της πολύτιμες πληροφορίες για τη Θεσσαλονίκη και τον μείζονα μακεδονικό χώρο για το χρονικό διάστημα 1875 έως το 1880, έτος που παύει να κυκλοφορεί ως *Ερμής* και συνεχίζει ως *Φάρος της Μακεδονίας* και στη συνέχεια ως *Φάρος της Θεσσαλονίκης* μέχρι την κήρυξη του πολέμου το 1912⁷².

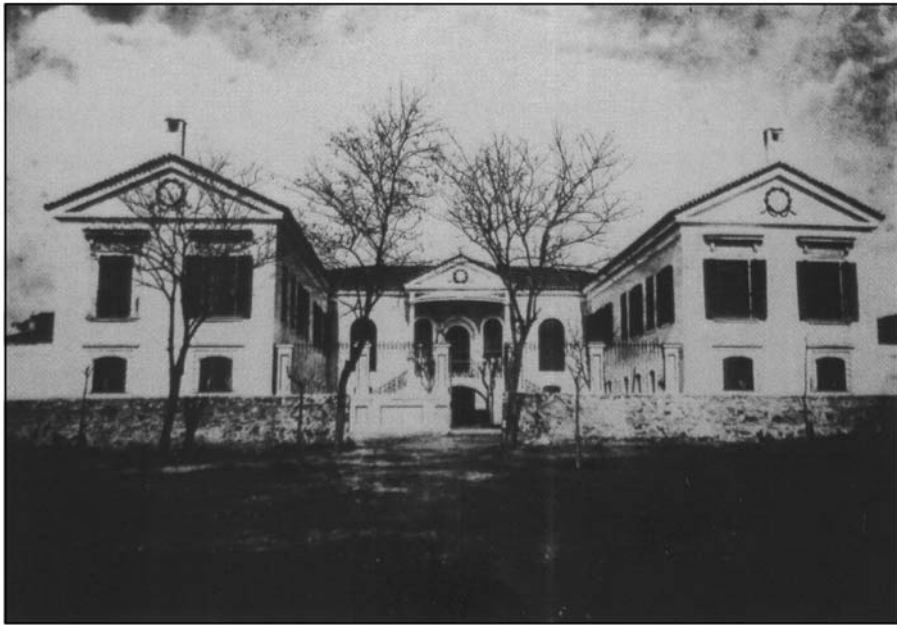
Η συγκρότηση αυτού εδώ του βιβλίου θα ήταν αδύνατη, όπως έχει αναφερθεί και στην εισαγωγή του, χωρίς τις πληροφορίες που περιέσωσαν οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης για την υγεία και την αρρώστια στην πόλη αυτά τα χρόνια και για τη δράση πολλών από τους γιατρούς που βιογραφούνται στο δεύτερο μέρος του. Η άθροιση μικρών ειδήσεων για πρόσωπα και γεγονότα επέτρεψαν συχνά και σε άλλους τη συγκρότηση αξιόλογων πραγματειών και βιογραφικών σημειωμάτων. Η σπουδαιότητα των πληροφοριών που περιέσωσαν τα φύλλα του *Ερμή* για την πενταετία 1875-1880, έχει τη θέση της να τονιστεί εδώ. Γιατί οι ελληνικά γραμμένες σελίδες της εφημερίδας του Βιλαετίου *Selanik* (Θεσσαλονίκη), που ήταν σε κυκλοφορία από το 1869⁷³, κάλυπταν κυρίως ειδήσεις και δημοσιεύματα της διοίκησης και ακόμη δεν σώζονται

71. *Ανατολικός Αστήρ*, φ1305/9)21-7-1875.

72. Κανδυλάκης Μ., *Εφημεριδογραφία Θεσσαλονίκης Α'*, σ 45-114.

73. Κανδυλάκης Μ., *ό.π.*, σ 37-43.

προσιτά για μελέτη φύλλα της στον ελληνικό χώρο. Οι αθηναϊκές εφημερίδες μετέφεραν συνήθως μείζονα γεγονότα (πυρκαϊές, σεισμούς, επιδημίες), αλλά λείπουν από αυτές οι πληροφορίες οι σχετικές με την άσκηση της ιατρικής στην πόλη και τους λειτουργούς της. Έτσι διαβάζοντας τα φύλλα του *Ερμή* μαθαίνουμε πολλά για το νοσοκομείο της ελληνικής Κοινότητας, για τους γιατρούς του και τη λειτουργία του το 1875, αλλά και τους άλλους γιατρούς που αυτά τα χρόνια έχουν παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Για τα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι τον Δεκέμβριο του 1880, που θα σταματήσει η έκδοση της εφημερίδας ως *Ερμής*, πολύτιμες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από τους αναγνώστες των φύλλων της.

Δημοτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης